

szeren belüli információcsere (a Nemzetközi Központnak küldendő jelentések, a nemzeti központok egymásnak küldött kérdései az időszaki kiadványok egyes adataira vonatkozóan, a NK általános tájékoztatási feladatai a rendszer tagjai irányában, stb.); d) a jelentendő adatelemekekkel kapcsolatos problémák, a beálló változások jelentése.

Az ülésen M. Rosenbaum, a Nemzetközi Központ igazgatója elnökölt, s az egyes országok képviselői mellett részt vettek a megbeszélésen - tanácsadóként - a NK adott szakterületeinek felelősei is.

Könyvtári tanulmányút Franciaországban

CSÜRY István

A tanulmányutak egyik elsőrendű értelme abban rejlik, hogy életteljes összefüggésben, történeti, köznapi, szakmai és politikai tények bozótja közt kínálja a tapasztalati gazdagodást - ami pedig arcok, helyszínek megrajzolására, epizódok kiszínezésére s egyéb kitérőkre csábítja a beszámolót. És ennek - legalább módjával - engednem kell, ha néhány könyvtárismertető prospektus összefoglaló kivonata helyett személyes tapasztalatokból nyert felismerésekről próbálok számot adni.

Mert hogy is lehetne a Sorbonne-könyvtár, e minden filológusok álma-gyűjtemény tündöklését és nyomorát jobban érzékeltetni, mint végigvezetve az olvasót fapalcos raktár-zugokon (amelyek engem leginkább a pataki kollégium könyvtárára, az ottani raktárak könyvtáros-részegítő százados porszagára emlékeztettek, csak éppen nem a Tudományos Gyűjtemény és a Hazai Tudósítások, hanem a Journal des Savants és a Gazette de la France alatt roskadtak a szuette deszkák), vele együtt elsétálni a folyóiratolvasóterem ódon columbariumaiba zsufolt ötezernyi kurrens folyóirat sűrű falanxa előtt. De nem mindjárt, hanem bevárva, hogy a kísértő kolleganó titkos jelére előbotorkáljon a terem mögé félemeletszerűen bujtatott munkaszobából egy másik, beengedjen az olvasó elől - gondolom - meglehetősen sikerrel rejtegetett szentélybe. Udvariasan mosolyogva a nagyszülőktől örökölt technikákon, nyilvántartásformákon, amelyek alapján azonban pillanatok alatt meggyőződhetünk pl. a debreceni egyetem Actáinak s más itthoni periodikumoknak meglétéről.

És tudná-e jobban dokumentálni a tájbibliográfiai és helyismereti gyűjteményi törekvések nacionalista vonatkozásait (pontosabban e formák s intézmények bizonyos történeti alakulatainak ráhangolódását a nacionalista ideológiai manipulációkra) maga Bata Imre, a műfaj jeles hazai ideológiakritikusa, mint a strassburgi Universitäts- und Landesbibliothek - akarom mondani, a Bibliotheque Nationale et Universitaire - alsatica gyűjteményére vetett pillantás. Odafönt, a padlástérszerű ifjusági olvasóteremben tikkadtan zsufolódnak könyvek fölött a hallgatók - itt tágas, hűs terem, csend, vadonatúj, csukaszürke fémfelületek csillogása, a magamfajta által inkább csak prospektusokból ismert vertical és horizontal files és más

célbutorok betölthetetlennek tűnő kapacitása, további terek ígérkezése a gyorsütemű épületbővítés nyomán, s aprólékos teljességű gyűjtés, kegyeletes őrzése plébániai hirdóknak, prospektusoknak, plakátoknak és mindennek, ami elzászi. Ahogy elzászi, sőt a katalógus szerint "nagy elzászi" Albert Schweitzer is, akinek műveiről, életéről éppen kiállítást tart a Könyvtár, mintegy rehabilitálva ezzel az 1917-18-ban gyanus idegenként ("comme national d'une puissance ennemie") a lambarenei néger-kórházból a garaisoni és saint-rémy-i koncentrációs táborba "deponált" művészt, néger-orvost és internacionalistát. A könyvtár látogatójának végig kell gondolnia a zömében halálra ítélt, mert az egymást váltó sovíniszta kulturpolitikák kezén hol francia, hol német társadalmi bázisától mindmáig megfosztott, s nem a közös emberi kulturális örökség kitáruló hűségével, hanem birtokosi elzárkózással kezelt hárommillió könyvkincs viszontagságait is.

Még csak egyet az általánosításhoz segítő, mélyen megvilágító epizódok sorából. Bordeaux elővárosa, Talence malter- s festékszagtól friss tömbházai, füves-fás térségei közt a miskolci Egyetemváros többszörösére széthuzott campus utjait róva kapom az eligazítást: "A könyvtár?... Innen husz percre. Csak mindig a chateau d'eau irányában!" Már a viztoronynál járok, ideje megkérdezni a szembejövőt. "A könyvtár?... De hisz épp az ellenkező irányba tart. Jöjjön vissza velem. Innen egy negyedóra." S ahogy - végre, csakugyan, a könyvtár! - a szakmabeli számára oly otthonos szerkezetű épületben könnyen eltájékozódva bekopogok a conservateur en chef ajtaján: "Persze, hogy a könyvtár! De ha monsieur Csüry-hez van szerencsém, mademoiselle Traissac már egy fél órája várja a másik épületben. Nem messze, a chateau d'eaunál." Hamar, a szelid arcu kolleganő beültet 4-es Renault-jába - szakasztott mint egy debreceni munkatársamé - s pár perc múlva át is ad főnökének, aki - mily kegyetlen találóan nevezik az igazgatót - az egyetemi könyvtárak közös szervezetének administrateurje. Mert mondanom sem kell, hogy a modern könyvtárszervezet egy decentralizált modellje valósult meg itt Bordeauxban. A főnök irodáját a legnagyobb méretű társadalomtudományi épületben helyezték el, amelynek két alsó emeletén a jogász olvasók szabadpolcos térségei találhatóak (külön az alsóbb és a felsőbb évfolyamok ill. a kutatók számára), a két felsőn pedig a filológusoké. Hasonló szerkezetű a természettudományos épület, amelybe az imént uticéлом küszöbéről kalauzoltak vissza. Az orvoskar még távolabbi épületében nem jártam. Első utbaigazítóm minden bizonnyal bölcsész vagy jogász hallgató volt, aki talán nem is tudta, mi célt szolgál a természettudományos könyvtárépület, bár naponként eljárt előtte. Második kalauzom pedig, mint - nyilván - természettudományos hallgató, sohasem tette még be a lábát a társadalomtudományi épületbe. S a jelek szerint hasonló elkülönültségben dolgoznak valamennyi kar alsóbb és felsőbb évfolyamai. Ami rendjén is volna, ha a könyvtárhasználat ökonómiaja ugyanolyan elveken alapulna, mint - mondjuk - a közétkeztetésé vagy a lakossági beszerzéseké.

Az egyetem lényege a szakiskolával szemben éppen az, hogy kedvez az ismeretek hibridizációjának. Diszciplinák keresztutjain és csomópontjain vezeti át hallgatóját, kiteve őt messziről jött hatásoknak, értesüléseknek. Az elszigetelt szaktárgyat nem ismerő egyetemi munka szükségleteinek tehát szerintem a megfelelő egyetemességű könyvtár tud igazán eleget tenni,

amelynek szakosított elrendezése lehetővé teszi a diszciplinánkénti elmélyedést, ugyanakkor jól reprezentálja azok összefonódását, ablakot nyit távoli területek felé s a művelődés kalandos útjára csábítja az olvasót. Bizonyos oktatás- és kutatásszociológiai tényezők, tanszéki és szaktárgyi kapcsolatok mellett éppen a könyvtár az, amely alapot adhat az egyetemi munka egyetemi jellegének. És hogy e modell építészeti megoldása nem képtelenség, nem mond ellent egy kiterjedt campuson belüli közlekedés ökonómiájának, azt a mi miskolci NME Könyvtárunknak a közlekedőutak csomópontjában elhelyezett épülete bizonyítja. Birálhatnám még a könyvtár bordeauxi sémáját üzemszervezési, könyvtárökonómiai szempontból, de a mondottak után ennek elégtelen megvalósulása is meglehetősen nyilvánvaló.

Kell-e hangsúlyoznom, hogy a bírálatban csupán a látottak hazai tanulságát próbálom megfogalmazni, s a legkevésbé sem lekicsinyelni a részleteiben sok követendőt is tartalmazó szervezeti, építészeti megoldásokat, vagy éppen az épületbeli és technikai ellátottság mértékét, színvonalát. Nemhogy itt, a nőttére mért új falak közt, de a régi épületekben sem talákoztam megoldatlan könyvtárfejlesztési problémákkal. M. Tuilier, a Sorbonne Könyvtár igazgatójának asztala borítva volt mérnöki rajzokkal, amelyek a rue des Écoles-beli beékelte épület földalatti repositóriumokkal való bővítéséhez készültek. A Sainte-Geneviève könyvtár is a bővítés terveit érleli, bár udvarán még nem tulságosan rég készülhetett el a hatalmas befogadóképességű raktárépület. A párisi Bibliothèque Nationale a Versaillesban épült pótraktárba helyezi ki ritkábban használt gyűjteményi egységeit. Strassburgban javában folyt az egyetemi és nemzeti könyvtár melletti, részben már igénybe vett épülettömb teljes átalakítása könyvtári célra. Ami mégis hátrányos helyzetet teremt a régi könyvtárak fejlesztése terén, az éppen nagy multjuk elkötelező ereje, épületeik és gyűjteményegyüttesük már-már nem is csak műemléki védelmet, de az emberiség nagy alkotásait megillető, féltő megbecsülést érdemlő értéke. Megengedhetetlen olyan bővítés, amely megváltoztatná akár az épületek, akár a gyűjtemények műemléki képét, vagy más módon érintené eredeti esztétikai értékük érvényre jutását. Ezért olyan esetekben is, amikor pl. egyetemek átfogó rekonstrukciójára, vagy egész egyetemi városok építésére kerül sor, a régi könyvtár helyén marad, s csak egyes modern gyűjteményi rétegek kiemelésével, áthelyezésével követi a bővülő s odébb telepedő egyetemet. Így vált meg a Sorbonne könyvtára orvosi és természettudományos anyagától, lett a kari könyvtárak laza szervezetének központja, s készül - legalábbis elvben - arra, hogy újabb tudománycsoportok kiröpitésével később tovább szűkítse gyűjtőkörét, összegyetemi funkcióját. Így különült ki a strassburgi egyetemi könyvtár orvostudományi részlege s költözött a távolabb fekvő orvoskari telepre.

A teljesen megújult és épületbeli kereteit szabadon alakító bordeauxi egyetemi könyvtár ezzel a kényszerrel csak a távol elhelyezkedő orvoskar vonatkozásában találkozott, mégis eleve helyileg szétszórt kari tagoltságban hozta létre szervezetét. Ugy tetszik, hogy Franciaországban ez a történeti kényszerüsből kialakult séma kezd általánossá válni, s ott is érvényesül, ahol a külső körülmények más megoldásokat is lehetővé tennének. A hasonló viszonyok hasonló megoldásokat érlelnek nálunk is. Ha lesz új természettudományi telep a Lágymányoson, lesz új könyvtára is, a régi pedig az egyetem szétszóródásával arányban szűkíti hatáskörét,

gyűjtési profilját. A szegedi egyetem eredendő szétszórtsága mindig is kérdésessé tette a könyvtári szolgálat legmegfelelőbb módját - egészen addig, hogy a kari tagoltságú szervezet sem kínálta kedvezőbb helyszíni megoldást a jelenlegi centralizálnál. Pécssett az a paradox helyzet állt elő, hogy egy egykaruvá redukált egyetem megmaradt kara került messze saját központi könyvtárától, s a létesülő kari könyvtár elvben ugyanazon tudománykör párhuzamos könyvtári ellátását produkálja.

Nem a realitásokat figyelembe vevő, mozgékony szervezeti formákkal perlekedem a franciaországi spontán fejlődést bemutatva. Ezek nyilván célravezetőbbek, mint amilyen a dogmatikus ragaszkodás lenne egy eszményi modellhez, ha az topográfiailag tarthatatlan, ha megszünteti a kapcsolatot az egyetemmel, megfosztja a tanárokat és a hallgatókat a könyvtárhasználat normális feltételeitől. Annál nyomósabb figyelmeztetést tartalmaz a fenti helyzetkép és kritika az egyetemszervezés és egyetemtelepítés két fontos alapelvének tiszteletben tartására: 1. Elejét kell venni annak, hogy az intézmény növekedése topográfiai széthulláshoz, dezorganizációhoz vezessen. Az egyetemi szervezetek optimalizálódása során elsőrendű feladat az optimális nagyságrend meghatározása, beleértve a létszámok, távolságok, épületméretek legkedvezőbb mennyiségi viszonyait. 2. Az egyetemszervezés mind szervezeti, mind építészeti vonatkozásban a kutató és a tanulmányi munka természetéből, sajátos ökonómiájából kiinduló komplex feladat. Ennek összefüggésében lehet és kell a könyvtár szervezeti modelljét és telepítését megszervezni, nem pedig egy már kialakult helyzethez utólag hozzáigazítani, vagy még igénytelenebb kényszermegoldásokat vagy nem-megoldásokat megtérni.

Hasonlóan gondolatébresztő az egyetemi könyvtárszervezés honi tökéletesítése szempontjából az a mód, ahogy a francia egyetemi könyvtárak kettős függőségét s ezen belül igazgatási és gazdálkodási önállóságát meghatározták. A mieinkhez hasonló könyvtári tanácsok valamennyi francia egyetemi könyvtár mellett működnek. Ezek azonban nem mindig tisztán egyetemi szervek, hanem más területeken működő közéleti személyiségeket is bevonnak tagságukba. Így a strassburgi egyetemi és nemzeti könyvtár tanácsában a helyi közigazgatás vezető emberei is részt vesznek. E tanácsok hivatása és jogköre megfelel tagságuk magas hivatali és tudományos szintjének. Évente egyszer, legfeljebb kétszer üléseznek. Főfeladatuk a könyvtár költségvetési tervének jóváhagyása. Magát az összköltségvetést azonban nem az egyeteméből kell kikanyarítani, mint nálunk, s ezzel eleve ki van küszöbölve az egyetemek és könyvtárak viszonyából minden érdekösszeütközés, s az irodalomellátás pénzügyi megalapozásából minden helyi esetlegesség és szubjektív tényező. Az összkeretet főhatósági szinten állapítják meg. A legfelső szinten megállapított és a könyvtári tanács által ráfordítási arányai tekintetében jóváhagyott kerettel aztán az igazgató teljes önállósággal és felelősséggel gazdálkodik.

Az országos könyvtárpolitikai célok és az egyetemi érdekek érvényesítésének ezt a gazdasági tényezők által megvalósuló mechanizmusát az irányítás mindkét szintje szempontjából hatékonynak, s a megalapozott könyvtári munkára nézve egyértelműen kedvezőnek tartom. Teljes komolysággal kell emlékeztetnem mindenkit, aki érdeklődést vagy felelősséget érez egyetemi könyvtáraink iránt, hogy gazdálkodásbeli önállóságuknak immár csaknem egy évtizede történt megvonása a tervezés és az igazgatás

korábbi szilárd alapját megszüntette ezeknél az intézeteknél. A helyi tényezőktől függő mértékben visszafejlődik beszerzési keretük, sőt a könyvtárosi beralap más egyetemi célra történő elvonására is adódik példa.

Egy uti beszámoló kereteit még az ide kívánczoló epizódoknál is jobban szétfeszítené, ha megpróbálnánk részleteiben ismertetni a legfelső szintű ágazati irányítás (a szakfelügyelet) szervezetét, működését s azt a módot, ahogyan az meghatározza az egyetemi könyvtárak közvetlen igazgatását. Nagy vonásaiban nálunk is ismert a Direction des Bibliothèques de France, az ágazati irányítást ellátó tárcaközi igazgatóság tevékenysége. Olvastunk operatív munkastilusáról, s arról, hogy finansziális támogatás nyújtásával közvetlenül tudja befolyásolni a könyvtárak működését, függetlenül attól, hogy azok fenntartója milyen más testület. Kevésbé ismert a francia könyvtárosok képesítési követelményeinek, alkalmazásának és besorolásának rendszere, s az a feladat- és hatáskör, amelyet a Direction des Bibliothèques mindhárom vonatkozásban ellát. Itt csak azt emelném ki, hogy a könyvtárosi munkahelyeket az egyetemi könyvtárakban is a Direction des Bibliothèques tölti be, mégpedig anélkül, hogy a jelölt személyére vonatkozólag kikérné az igazgató véleményét. Bordeauxi kollégánóm-mal egyetértően említjük, hogy így bizony a vezetés ama közmondásos alapfeltétele nem valósul meg, hogy az igazgató céljainak megfelelően válassza ki munkatársait. E kétségtelen negativum mellett azonban érdemes elgondolkozni a rendszer előnyös mozzanatain. Pl. azon, hogy a káderképzés létszámtervezését, a könyvtári munkaerőgazdálkodást optimálisan biztosítja. Nem utolsó szempont, hogy kedvező a munkakör társadalmi megbecsülésére nézve. (Aminthogy minálunk érezhető presztizscsökkenést hozott, hogy a minisztériumok fokról-fokra leadták előbb a közemberi, később bizonyos vezető állások betöltésének jogkörét.) És fontos közigazgatási tanulság, hogy egy hazánknál sokszorta nagyobb országban meg tudják oldani a könyvtári intézményrendszer centralizált káderutánpótlását. A központosított személyzeti ellátás pedig következetesebben tudja érvényesíteni a szakképzettségi követelményeket és maximálisan visszaszorítja azt az elterjedt egyetemi gyakorlatot, hogy a be nem vált tanszéki munkatársak és professzori rokonok elhelyezési gondjain a könyvtár rovására könnyítsenek.

Mindezt persze nem a sematikus átvétel támogatására emelem ki. Szolgáiban már csak azért sem vehetnénk át a megoldást, mert Franciaországban a könyvtárosi állások betöltésének egyetlen és elengedhetetlen feltétele a könyvtárszakos diploma. Az olyan sokrétű tudományos feladatot végző intézménynél is, mint a Bibliothèque Nationale, a diplomás munkatársaknak mindössze 3%-át teszik ki azok a specialisták, akiket nem könyvtárosi, hanem valamely szaktudományos felkészültségük miatt alkalmaznak. A mi egyetemi könyvtáraink viszont egyre inkább felismerik, hogy tartalmi feladataik ellátása a profiljuknak megfelelő szaktudományos specialisták alkalmazását követeli meg, s visszaállítják talpazatára a tudós könyvtáros eszményét.

Mindenütt kerestem a meglátogatott könyvtárat ismertető, a munka egyes részleteit leíró, szabályozó dokumentumokat, hogy a rövid látogatások során szóban szerezhető információnál jóval többhöz és pontosabbhoz, töljesebbhez jussak, s persze, hogy idehaza legyen ami rögzítse, frissítse a halványuló emlékezetet. A munkaszervezés stílusára utal, hogy amerikai

mintájú operatív kézikönyvekre az egyetemi könyvtárakban sehol sem akad-
tam. Egyedül a Sorbonne Könyvtár periodika-tárában tudtak megörvendez-
tetni néhány stencilezett lappal, amelyen a részleg merőben alkalomszerű-
en és önszorgalomból jegyezte fel a munkájára vonatkozó fontosabb tudni-
valókat. Tanulmányutam egyik célkitűzése majd hogy meg nem hiúsult a
szervezés írásbeli rekvizitumainak e fogyatékosága miatt.

A modern irodalmi és nyomdatermékek tipológiájának rendszerező
kidolgozása ill. a kiadványtipusoknak a nemzeti könyvtárak kötelespéldány-
megőrzési és szelektálási gyakorlatával való összevetése terén elért ered-
ményeimet szerettem volna a Bibliothèque Nationale gyűjtési elveinek ta-
nulmányozása alapján továbbfejleszteni. A legilletékesebbel, Mme Honoré-
val, a Département des Entrées conservateur en chef-jével folytatott hosz-
szabb beszélgetés azonban csak arról győzött meg, hogy a legfontosabb
alapelvben egyetértünk: vannak érdemleges információt nem, vagy csak
másodkézből közlő dokumentumok, s ezek megőrzését a nemzeti gyűjte-
ményben semmi sem indokolja. Elesik a nyomda- és kulturtörténeti szem-
pont is, amely a régi korok minden papirfoszlányát gyűjteményi érték-
ké avatta. Ami aztán a kiadványtipusokat s a rájuk vonatkozó gyűjtési praxis
részleteit illeti, a beszélgetés csak arra utalt, hogy egyes értéktelennek
érezett kategóriák kiszűrése vagy megtartása terén meglehetősen bizonytalan-
ság uralkodik. A szabályzat nem tüntet fel kizárt műfajokat azokon tul-
menően, amelyeket a kötelespéldánytörvény is említ (aprónyomtatványok:
meghívók, névjegyek, címkék stb.). A beszolgáltatás - amelynek érdek-
sége, hogy két forrásból történik: négy példányt a kiadó ad be, kettőt a
nyomda - egyébként ugyancsak nem következetes. Ugyanazon efemernek
érezett kiadványtipust ugyanazon nyomda néha beküldi, máskor nem. (Ismét
egy tanulság, amelyet új kötelespéldányutasításunk előkészítőinek figyel-
mébe ajánlok: a francia tapasztalat szerint is helytelen a beszolgáltatók
szelektációs érzékében megbizni.) Mindamellett, a nélkülözött részletes
szabályozás helyett egy másfajta dokumentummal segítette tanulmányaimat
Mme Honoré: saját különlenyomatával ajándékozott meg, amelyben törté-
neti ismertetését adja a "publications mineurs" kategóriájába sorolt kiad-
ványok kezelésének a Bibliothèque Nationaleban. Ha nem is a tipológiához
és a szelekcióhoz, de az adekvát kezelésmód kialakításához jó segítséget
ad ez a Julien Cain emlékkönyvben kiadott írás.

Beszélnem kellene még az architektúráról. Az olvasótömegekről,
amelyek minden széket, zugot elfoglalnak a termekben. Kezelésük épp ezért
némileg hivatalos stílusáról. Az 50 centimes-mal járó, de gyakran elromló
xerox-automatákról. A napi 100 címfelvételt magától értetődő adatként köz-
lő könyvtárosnőről, egyáltalán a mienknél frissebb munkastílusról, és keve-
sebb pacuhaságról. A kötelező munkaidő intézményekénti eltéréséről és a
mozgékony munkaidő bevezetéséről a Sorbonne Könyvtárban. A kulcsra zárt
és csengetésre nyíló igazgatói ajtókról, amelyeken közvetlenül a folyosóról
s nem titkári szobán át a bemenet. Néhány folytatást ígérő személyi kap-
csolatról. De mert a műfaj terjedelmi korlátot parancsol, hadd tartogas-
sam ezeket s másokat beszélgetések számára, vigyem tovább napi munkám-
ba s elegyítsem későbbi írásokba.